

Küreselleşme Demokrasiyi Güçlendiriyor Mu?

Köksal Şahin

ksahin@sakarya.edu.tr

Özet

Yaklaşık çeyrek asırdır teknolojik, siyasi ve ekonomik şartlarda görülmemiş hızda değişiklikler yaşanmaktadır. Küreselleşme olarak adlandırılan bu değişim sürecinde demokrasinin durumu farklı yaklaşımlara konu olmakta; genel olarak demokrasi açısından olumlu eleştiriler görülmekle birlikte süreci demokrasi ve özgürlüklerin sonu olarak değerlendiren yaklaşımlara da rastlanmaktadır.

Bu makaleyle esas olarak küreselleşmenin geldiği noktada bir demokrasi fotoğrafı çekilmek istenmektedir. Sürecin demokrasiye ne gibi katkı ve zararları olduğu soruları üzerinde yükselen çalışmada yöntem olarak araştırma konusunun doğası gereği betimleyici bir yaklaşım tercih edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar oldukça çelişkilidir: Küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte otoriter sistemlerin çözülmesi, demokratik pekişmelerdeki artış ve nihayetinde demokrasinin dünya genelinde uygulanan bir rejim haline gelmesi demokrasiye katkı sağlayan gelişmelerdir. Yine küreselleşmeyle birlikte insan hakları ve bireysel özgürlüğün ön planda olduğu bir demokrasi anlayışının da yükseldiği görülmektedir. Ancak -bahsedilen yeni demokrasi anlayışının da etkisiyle- halk egemenliği esasının hukuk devleti ve bireysel insan haklarının gölgesinde kalmaya başlaması demokrasi anlayışı açısından endişe verici bir gelişmedir. Daha da önemlisi halkın siyasal anlamda meşruiyet zemini olmaktan çıktığı eleştirilerine yol açan fiili demokrasi açıklarının görülmeye başlamasıdır. Dikkat çeken bir diğer

sonuçta demokrasi açıklarının daha çok meşruiyet ve güç olarak zayıf ülkelerde Güney Ülkeleri yaşanmakta oluşudur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Küreselleşme, Egemenlik

Abstract

Within the last quarter century or so, there have been rapid changes in technologic, political and economic conditions. In this process of change, which named globalization, the situation of democracy has been subject of different approaches; although in general there have been positive critiques in terms of democracy, there are other approaches which evaluate this process as the end of democracy and freedoms.

The basis of this paper is to make a photograph of the democracy at this stage of globalization. This study is raised over the question, what sorts of opportunities and threats does globalization pose to democracy? Because of its very nature, the method preferred in this study is descriptive.

The results are very contradictive. The acceleration of globalisation is contributing to democracy as autocratic systems have been declining while democracy spreading all over the world. Again, it has been seen that together with globalisation, as democracy increases, human rights and individual freedoms are also expanding. However, it is worried that -with the effect of the new understanding of democracy too- the basis of public sovereignty has been under shadowed by over expression of human rights and so called the law-state. Moreover, gaps are seen in virtual democracy as the understanding of the public is the mare source of legality in political terms, has been deserted. Another result of globalization that must be considered is that the handicaps of democracy are more prevalent in Southern Countries where there are lack of legitimacy and power.

Keywords: Democracy, Globalization, Sovereignty

Giriş

Günümüzde ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, hemen her alanda görülmeye başlanan değişim ve etkileri daha ziyade “küreselleşme” kavramı ile ifade edilmektedir Giddens, 2000: 13; Bozkurt, 2003. Yarattığı etkilere bakılarak küreselleşmeye karmaşık, çelişkili ve belirsizliklerle dolu bir süreç yakıştırması yapılabilir. Ayrıca hemen her boyutundaki çelişkili göstergeler sebebiyle anlaşılması ve anlatılması zor bir kavram olduğu da söylenebilir. Bu çelişkili yapıyla küreselleşme demokrasi etkileşiminde de karşılaşılmaktadır.

Küreselleşmenin iyice hissedildiği XX. yüzyılın son çeyreğinde otoriter sistemlerde çökme ve demokrasiye geçişler yaşanırken, demokratik ülkelerde de demokrasinin daha da pekiştiği görülmüştür. 1974-1990 arasında otuzun üstünde ülkede demokratik sisteme geçilirken SSCB'nin dağılışıyla birlikte 1991 Aralık demokrasi dünya genelinde uygulanan bir rejim haline gelmiştir Huntington, 2002: 18.

Tüm bunlar sürecin dinamikleri, öne çıkardığı değerler ve sebep olduğu eğilimlerle demokratik değerlerin kurumsallaşmasına elverişli bir ortam hazırladığını göstermektedir. Nitekim küreselleşmenin demokrasiyi güçlendirdiği son birkaç yıla kadar genel kabul gören bir yargı olmuştur. Küreselleşmeyle demokrasinin ruhuna zarar verecek risklerin de ortaya çıkması, halk egemenliğinin hukuk devleti ve bireysel insan haklarının gölgesinde kalması gibi demokratik manada endişe verici gelişmelerin baş göstermesi bu genel kabulü tartışılır hale getirmiştir. Kuzey ve güney ülkeleri arasındaki gelişmişlik farkının giderek artması manasındaki çarpık küresel ekonomik gidişatın güney ülkelerini dış etkiye daha müsait hale getirmesi, kitle iletişim araçları ve çoğulculuğun siyasal süreçlere dış müdahale aracı olarak kullanılmaya başlaması Yılmaz, 2004: 395-398; Coşkun, 2004: 244, 245 gibi gelişmeler “küreselleşme demokrasiyi gerçekten güçlendiriyor mu?” sorusunun sıklıkla gündeme gelmesine yol açmaktadır. Bu çalışmayla amaçlanan Neo-liberalizmin egemen olduğu, demokrasi ve özgürlüklerin önem kazandığı bir dönemde artık kendini iyice belli etmeye başlayan ve demokrasiyi makro düzeyde anlamsız kılacak riskleri de göz önüne alarak bir demokrasi değerlendirmesi yapabilmektir. Bunun için de evvela sürecin demokrasiye ne gibi katkı ve zararları olduğunu ortaya koymak gerekmektedir.

Küreselleşmenin Demokrasiye Katkıları

Tarihin hemen her döneminde uluslararası ortam iç siyasal konjonktür açısından önemli bir faktör olmuştur. Küreselleşmenin demokrasiye katkıda bulunan başlıca niteliği olarak uluslararası toplumun temel değer olarak demokrasiyi benimsemiş olması daha doğrusu neo-liberal ilkelerle kurumsallaşması gösterilebilir Çağlar, 1999: 30. Küreselleşmeyle etki alanı ve kapasitesi güçlenen uluslararası kurumların demokrasiden yana tavır almaları, bu kurumlarla yakın ilişkiye geçmesi kaçınılmaz olan ülkeleri demokrasiye geçişe ya da pekiştirici demokratik reformlar yapmaya adeta zorlamaktadır¹ Özbudun, 1993: 9-15.

Özgürlük ve demokrasi kavramlarının günümüz küreselleşmesinin ayrılmaz bir parçası olduğu söylenebilir. Demokrasi, güvenlik ve barış gibi küresel bir yaklaşıma konu olmuş, uluslararası alanın başlıca gündemleri arasına girmiş, uluslararası toplumun bir parçası olmanın şartı haline gelmiştir. Bilhassa insan haklarına saygı hususunun “devletlerin egemenlik hakkını ulusal ve uluslararası düzeyde sınırlayan ahlaki, siyasal ve hukuki bir boyut” kazanmasının demokrasinin gelişmesi açısından önemli bir dinamik olduğu belirtilmelidir. Uluslararası örgütlerden de insan hakları ve hukuk devleti ilkelerine dayalı demokrasi anlayışını evrenselleştirecek kararlar alınması ve uygulanması beklenmektedir Özkan, 2004: 65.

Yine küreselleşmenin önemli dinamiklerinden neo-liberalizm demokrasiye geçiş veya pekişme açısından gerekli olan iç faktörleri oluşturabilmektedir. Ekonomik liberalleşmeyle özgürlük alanı genişlerken, bilginin önemi artmakta, siyasal hayata katılacak yeni güç odakları doğmakta ve bu gelişmeler er ya da geç siyasi ve ekonomik hakların genişlemesi şeklinde siyasi hayata yansımaktadır. Ekonomik liberalizmin mülkiyet hakkı, özelleştirme ve serbest piyasa gibi ilkeleri demokrasiyi güçlendirmekte,² siyasi liberalizmin bireye değer verme, siyasi gücün sınırlarını net olarak belirleyerek onu bu sınırlar içinde tutma, hukuk devleti, anayasal devlet ve minimal devlet yaklaşımları sivil toplumu destekleyen, demokrasinin kalıcılığı ve istikrarı açısından önemli değer ve uygulamalar olmaktadır Çaha, 1999: 51-53; Yayla, 1999: 126. Bu noktada serbest piyasa ekonomisi ile

¹ Bugün itibarıyla genel oy hakkının tanındığı çok partili sistemin işlediği ülke sayısı 120'dir. Bu 120 ülkede dünya nüfusunun yaklaşık olarak %60'ına tekabül eden 3,5 milyar insan yaşamaktadır. Bu ülkelerin 86 tanesi (2,5 milyar kişi) hukuk devletini garanti eden, sınırlı iktidarın olduğu serbest tartışma ve alternatif muhalefete izin verme, sivil hakların sağlanması gibi demokratik standartlara sahiptir. 1973 de ise bu demokrasi düzeyinde sadece 20 ülke vardır (Norberg, 2003: 45, 46).

² Avrupa ülkelerinde liberal politikaların demokrasiyi pekiştirici etkileri hakkında bkz: (Çağlar, 1999: 24).

demokratikleşme hareketleri arasında genelde doğru orantılı bir ilişki olduğu belirtilmelidir Özbudun, 1993: 36; Timur, 1996: 357.

Küreselleşme sürecinde bireysel özgürlüklere önem veren çoğulcu sivil toplum yaklaşımının güçlenmesi, vatandaşların devlet yönetimine katılma ve siyasi kararları etkileme imkânlarında görülen artış siyasal iktidarı daha sınırlı hale getiren ve daha demokratik yönetimlere zemin hazırlayan gelişmelerdir. Bilhassa sivil toplum örgütlerinin yönetim uygulamalarıyla karar alma süreçlerinin bir parçası haline gelmeleri, eskiden hükümetlerin elinde olan alanlarda hizmet üstlenmeleri ve de özel sektörün faaliyetlerinde daha duyarlı olması noktasında devreye girebilmeleri demokrasi açısından olumlu gelişmelerdir Yılmaz, 2004: 261-264.

Küreselleşme ve Artan Demokrasi Açıkları

Demokrasilerde siyasi kurumların ve iktidarın kaynağı olarak halk kabul edilir Kapani, 1992: 80. Karar alma organlarının oluşumunda ve politik kararların alınmasında halkın talep ve isteklerinin esas alınması amaçlanır. Oysaki, küreselleşme ortamında uluslararası kurumların yetki alanlarının giderek genişlemesi halka dayalı meşruiyet esaslarının devre dışı kaldığı bir egemenlik kullanımına sebebiyet vermektedir. Asıl önemli olan ise demokrasilerde halkın gerçek anlamda sahneye çıktığı seçim süreçleri de dâhil, iç siyasetin dış faktörlerin etkisine daha açık hale gelmesiyle demokrasi açığı ihtimallerinin belirmekte oluşudur.³

Bu açık ya da zafiyetlere bakarak daha az demokratik bir dünya oluştuğu şeklinde bir yargıya varmanın da çok doğru olmadığı belirtilmelidir. Zira küreselleşmenin demokratik karakterde dinamikleri de söz konusudur. Ancak, daha çok milli egemenlikteki aşınmayla alakalı olarak demokrasi zaafı oluşmasına müsait şartların kendini göstermesi de küreselleşme analizlerinde göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Demokrasinin özünde, bireylerin hayatları hakkında verilen kararlara mümkün olduğunca

³ Bu durum küreselleşmeyi risk toplumu olarak gören değerlendirme çerçevesinde ele alınabilir. Günümüzde, "risk analizi", "risk yönetimi" "risk iletişimi" gibi kavramlarla oldukça sık karşılaşmaya başlanmıştır. Risk toplumu kavramı, ekolojik, sosyal, siyasi ve kültürel yapılarıdaki ihtimal dahilinde olan tehlikeleri işaret etmekte, çağımızın en önemli sorunu olarak da; tehditlerin kontrol edilmesinin güçlüğü göstermektedir (Bayhan, 2002: 189-194; Giray, 2002: 47, 48). Son zamanlarda, küreselleşmeyi "risk toplumu" olarak nitelendiren yaklaşımlar, teknolojinin damgasını vurduğu günümüz dünyasında, "bilgi ve bilgi teknolojilerinin" tehlike kaynağı da olabildiğinden hareket etmektedir. Bunun sebebi ise, teknolojinin insani amaçlardan daha çok kar ve güç için kullanılmasıdır (Fox, 2002: 48). Bu bağlamda, asırlardır dış faktörlerin etkisini güçlü bir şekilde hisseden Güney ülkeleri açısından, dış faktörlerin etkinleşmesi demokrasi açığı yaratabilecek bir risk unsuru olarak değerlendirilebilir.

katılması düşüncesi yatmasına karşılık, küreselleşmeyle kolektif karar mekanizmalarının ulus devletten çıkması, eskisine nispetle insanların pek katılmadığı uluslararası teknokratik süreçlere dönüşmesi önemli bir demokratik zafiyet olarak kendini göstermektedir.

Küreselleşmeyle görülen ve demokrasi açıkları olarak ifade edilebilecek gelişmeleri, sürecin doğası gereği ortaya çıkan ve çözüm aranan somut açıklar ile küreselleşmenin getirdiği imkânların uluslararası güç mücadelelerine araç kılınarak reel egemenliği arttırmak için kullanılmasına ortaya çıkan açıklar şeklinde ele almak mümkündür.

Küreselleşmenin doğası gereği görülen zafiyetin başında *ulus-üstü kurumlara yapılan egemenlik devirleri sonucunda ortaya çıkan meşruiyet açıkları* gelmektedir. Küreselleşmeyle birlikte ulus-üstü kurumların, başta ekonomi hususunda olmak üzere milli kararları yönlendirme güç ve yetkisindeki artış, en önemlisi de bu tarz kuruluşlarda çoğu zaman ülkelere danışmadan, geniş halk kitlelerinin bilgisi dışında kararlar alınıyor olması nihayetinde bir temsil ve hesap verme eksikliğini ortaya çıkarmakta ve giderek milli egemenliği içi boş bir kavram haline getirmektedir Manent, 2001: 61; Yılmaz, 2004: 226. Bu bağlamda uluslararası anlaşmalara konu olmayan sahanın giderek daralmasıyla “hükümsüz yönetim” şeklinde yakıştırmaların son yıllarda giderek yaygınlık kazandığı da belirtilmelidir İnan, 1989: 19.

Hükümetlerin bağımsız davranabilme kapasitelerindeki azalmayla orantılı olarak seçilmiş hükümetlerin seçmenlerinin tercihlerine göre politikalar oluşturmakta zorlanmaları da bir demokrasi açığı olarak görülebilir. Ancak, bu husus daha ziyade güney ülkelerini ilgilendiren fiili bir durumdur. Güney ülkelerinde hükümetlerin kararlarında uluslararası kurumların ve çok uluslu şirketlerin her geçen gün daha da etkili olduğu söylenebilir. Uluslararasılaşmayla meşruiyet açığı olduğu eleştirilerinin genel kabul görebilen küresel bir sorun biçiminde algılandığı da hemen belirtilmelidir.

Ayrıca, ABD başta olmak üzere kuzey ülkelerinin ayrıcalıklı konumlarından ötürü uluslararası kurumların demokratik işlemediği görüşü de fazla bir itirazla karşılaşmamaktadır Hirst ve Thompson, 2003: 219. Ancak, kuzey ülkeleri küresel kurumların demokratikleştirilmesi talepleri karşısında isteksiz bir tavır sergilemektedir ki bu tavır zengin ülkelerin çıkarları doğrultusunda küreselleşmeyi yönlendirdiği şeklindeki şüpheli iddialara güç kazandırmaktadır.⁴

⁴ Sözelimi Birleşmiş Milletlerdeki (BM) reform çabaları bu konuda güzel bir örnektir. BM'nin karar süreçlerinin daha demokratik olması gayesiyle; en azından dünyadaki her bölgenin bir tane daimi üyeye sahip olması, veto hakkının kısıtlanması veya ortadan kaldırılması şeklindeki

Dış aktörlerin giderek artan etkinliği⁵ ise başlangıçta belirtildiği üzere demokrasiye olumlu yönde katkıların yanı sıra bilhassa gelişmekte olan ülkelerde demokrasi açığına yol açan gelişmelere de açık kapı olabilmektedir Somer, 2004: 229. Bu ihtimal, küreselleşmenin getirdiği imkânların kaçınılmaz olarak uluslararası politikanın aracı haline getirilmesi ve reel egemenliğin artırılması için kullanılmasıyla alakalıdır. Bu bağlamda, kitle iletişim araçlarının, sivil toplum örgütlerinin ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin reel egemenliği güçlendirici politik araçlar olarak da kullanıldığı belirtilmelidir. Sınırların engel olmaktan çıktığı bir dünyada küresel anlamda güçlü ve imkanı olan çevrelerin özellikle güney ülkelerinde siyasi iktidarların belirlenmesinde dahi etkili olabilecek pozisyonları daha çok bu üç sahada elde ettikleri etki ve yönlendirme gücüne medya ve finans kozu bağlanmaktadır Habermas, 2002: 23-37; Aydın, 2002: 18-19.

Gelişmekte olan ülkelerde siyasi iktidarların kaderini belirlemede dış faktörlerin daha da etkin hale gelmesi önemli bir demokrasi açığına yol açabilir. Yine normal şartlarda iktidarın sınırlanmasına katkıda bulunarak demokratik anlamda bir ileriye gidiş sayılan, “çoğulculuk ve sivil toplum” konusu, güney ülkelerinde finansal serbestliğin katkısı ve kontrol gücünde ortaya çıkan zayıflamaya paralel olarak demokrasi krizi yaratacak bir ortam haline gelebilmektedir. Böyle bir ortamın oluşumuna katkı sağlayabilen önemli bir gelişme ekonomik liberalleşme eğilimi ve bağımlılığın bir sonucu olarak güney ülkelerinde sıkça görülmeye başlayan ekonomik krizlerdir. Bir ülkede, siyasal süreçleri etkileyen eksenlerden biri de dış konjunktürdür. Bu eksen, dış dünyanın doğrudan doğruya o ülkedeki ilişkileri, lobileri vb. unsurları yoluyla siyasal hayat üzerine dolaylı ve doğrudan etkileri, toplumun dış dünya ile ilişkilerde ortaya çıkan gelişmeleri nasıl algıladığı ve onlara karşı hangi tepkileri vereceği belirlemektedir Yağmur, 2003. Politika yapıcılarının sadece partiler olmaktan çıktığı; dernekler, sendikalar, sermaye guruplarından oluşan sivil toplum örgütlerinin yeni politik aktörler olarak her geçen gün önem kazandığı günümüz ortamında dışarının iç siyasal

öneriler Kuzey ülkeleri tarafından dikkate alınmamaktadır. Bu ülkeler, reform olarak veto hakkını kullanacak ülke sayısında (yani yeni daimi üye) artışa gitmeyi yeterli görmekte, bu artış da BM'ye en çok katkıda bulunan iki üyeyle sınırlamayı uygun bulmaktadır. Veto hakkının maddi ve operasyonel katkıda bulunmaya bağlanması ekonomik kalkınmada hızla batıya bağımlı hale gelen ve aradaki gelişmişlik makası devamlı açılan Güney ülkelerinin hiçbir zaman daimi üye olamaması ve isim zikredilmemekle beraber sadece Almanya ve Japonya'nın veto hakkına kavuşabileceği anlamlarına gelmektedir (Falk, 2002: 152-154).

⁵ Son yıllarda, hemen hemen bütün ülkelerde görülen, seçimlere katılma düzeyindeki düşüşün sebepleri arasında; ülke içi siyasal süreçte dış faktörlerin giderek etkin hale gelmesi de gösterilmektedir. Buna göre; gittikçe daha çok insan, seçilmiş hükümetler yerine, çok uluslu şirketlerin, uluslararası finans çevrelerinin ve bu kurumlarda ağırlığı olan ülkelerin politikalarda etkin olduğuna inanmaktadır. Bu eğilimin, devletin giderek küçülmesi sürecinin de etkisiyle, genel seçimlerin ilgi odağı olmaktan çıkmasında etkili olduğu iddia edilmektedir (Gosoviç, 2001: 155; The Economist, 2001: 139-147).

sürece dolaylı veya doğrudan etkileri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, uluslar arası düzeyde örgütlenmiş sivil toplum kuruluşlarının rollerinin artmasıyla ayrı bir veçheye ulaşabilmektedir.

Bu kuruluşları, küresel aktörlerin küresel politikalarında birer araç kullanmaları demokrasi anlamında olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir Yağmur, 2003. Son zamanlarda uluslararası sivil toplum örgütleri dünyanın çeşitli yerlerindeki seçim süreçlerinde boy göstermekte⁶ bunlardan mali anlamda güçlü ve etkin olanların bilhassa dünyanın güç mücadelesinin kızıştığı bölgelerinde yapılan seçimlere doğrudan veya dolaylı müdahalelerde bulunduğu yönündeki iddialar yoğunlaşmaktadır.⁷

Ülkeler arasındaki zenginlik farkının giderek açılmasının esas faktörü olduğu ve büyük tepkiler yaratan bu gelişmenin uluslararası güç mücadelelerinde uygulanan yeni bir politika olduğu söylenebilir. Ekonomik anlamda zayıf olan, işsizlik gibi sorunlar yaşayan ülkelerde, çoğulculuktan istifade edilerek sivil toplum örgütleri aracılığıyla siyasi kadrolar desteklenebilmekte ve sonuçta fiili olarak milli egemenliğin içi tamamen boşalabilmektedir Krasner, 2001. Gelişmiş batılı demokrasilerde son derece normal olan, seçim sürecinde sivil toplum kuruluşlarının kampanyalarla ya da bağışlarla bir siyasi partiyi desteklemesi, fakir ve kargaşa içindeki

⁶ Kişi başına düşen milli gelirin 400 dolar civarında olduğu ve stratejik öneme sahip bir ülke olan Ukrayna'da 2005 yılı başında yaşanan "Turuncu Devrim"den hareketle bu gelişme somutlaştırılabilir. Ukrayna'daki son seçimler adeta dış güçlerin kapışması şeklinde gerçekleşti, kampanya boyunca iktidar Rusya'nın muhalefet ise ABD ve AB'nin desteğini ifade etmekten çekinmemiştir. Seçimlere muhalefetin adayı olarak giren Viktor Yuşçenko'nun zaferinde ABD orijinli sivil toplum örgütleri; Açık Toplum Enstitüsü ve uzantıları, Freedom House, Amerikan Cumhuriyetçi Partiye yakınlığı ile tanınan IRI, ABD Demokrat Partinin bir yan kuruluşu olan AVDİ büyük pay sahibidir (Başyurt, 2005).

⁷ Son zamanlarda *Sırbistan Karadağ'da*, *Gürcistan'da* ve *Ukrayna'da* yapılan seçimlerde kaybeden taraflar, galiplerin başarısını fakir bir ülkede milyonlarca dolar dış destekle seçim kampanyası yürütmelerine bağlayan açıklamalarda bulunmuşlardır. Sırbistan-Karadağ'da 2001 Ekim ayında yapılan seçimlerden sonra Slobodan Miloşević, 2004 Ocak ayında Gürcistan'da yapılan seçimlerden sonra Eduard Şevardnadze ve 2004 Aralık ayında Ukrayna'da Viktor Yanukovich ABD'nin, merkezi ülke dışında olan sivil toplum örgütlerinin katkısıyla seçimleri yönlendirdiğini, ekonomik sıkıntı içindeki seçmenlerin etki altına alındığını iddia etmişlerdir. Her iki ülkede de en çok suçlanan sivil toplum kuruluşu uluslararası yatırımcı George Soros tarafından kurulan ve desteklenen "Açık Toplum Enstitüsü (OSI)"dür. Amacını demokrasiyi güçlendirmek olarak ilan eden bu enstitüler, 1993 yılından bu yana, Afrika, Orta Asya, Kafkaslar, Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Haiti, Moğolistan, Türkiye, Balkanlar ve Doğu Avrupa'yı kapsayan bir coğrafyada 50'den fazla ülkede faaliyette bulunmaktadır. Bu arada, "Soros Vakfı"nın Moskova ofisi ve Açık Toplum Enstitüsü binasının Rus Hükümeti'nce ülkedeki siyasi sürece müdahale etmekle suçlanarak Kasım 2004'de kapatılması da ilginç bir ayrıntıdır (Kömürçü, 2003; Sağır, 2004).

lkelerde, merkezi dışarıda olan sivil toplum örgütlerinin seçimlerde taraf olmalarıyla başka bir anlam sivil darbe kazanabilmektedir. Demokrasi açısından üzerinde uzunca düşünülmesi gereken bu durum, halk iradesinin sandığa yansımāsından, ülke hkmetlerinin halkın sesini dinleyecek politikalar üretememesine kadar siyasal sürecin tüm aşamalarında dış faktörlerin etki alanını genişletebileceği anlamındadır Held, 1999; Kavi, 2003. Yavaş yavaş bir küreselleşme klasiği haline geldiği görülen ve büyük devletlerin başrolde olduğu "sivil darbe"ler, řu ana kadar bir demokrasi mücadelesi şeklinde seyretmiş ve daha demokratik yönetimlerin oluşmasına vesile olmuştur. İktidar değişikliklerinden önce Sırbistan, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan otoriter yönetimlerin iş başında olduğu, fikir ve ifade özgürlüğünün bulunmadığı, sosyal adaletsizliğin ileri safhada olduğu ülkelerdir. Bu noktadan hareketle, yaşananlarda küresel çağın dinamik ve değerlerine uygun davranmama, rasyonel olmayan bir tutumla eski sistemde ısrarcı olma gibi bir boyutun etkisinden de bahsetmek mümkündür.

Ancak tüm bunlar, güney ülkelerinin egemenlik açısından fiili anlamda büyük bir tehditle karşı karşıya olduğu gerçeğini gölgelememelidir. Bu ülkelerde büyük gclere taviz vermeye yanaşmayan hkmetlere karşı da demokrasiyi kurallarına göre oynayarak ama ekonomik zayıflık ve liberal ortamın sunduğu özgürlüklerden istifade edilerek meşru olmayan bir şekilde müdahale edilmeyeceğinin bir garantisi bulunmamaktadır. Açıkçası, büyük gclerin de devreye girmesiyle; daha fazla demokrasi, daha fazla insan hakları daha fazla sivilleşme gibi taleplerle kitlelerin harekete geçişinin petrol yatakları ve enerji koridorlarına yakın, kuzey ülkeleriyle yakın ilişki kurmayı reddeden ülkelerde yaşanması bu konudaki kaygıları arttırmaktadır. Demokrasi için harekete geçmenin günümüzün en geçerli dış politika gerekçelerinden biri olduğunu da gösteren bu durum, küreselleşmeyle uluslararası ilişkiler alanında büyük imknlar elde eden çevrelerin, bu gclerini daha çok demokratik bir kılıf altında operasyonel ve meşru hale getirmeye çalıştıklarını da göstermektedir.

Daha çok güney ülkeleriyle alakalı olan bir başka olumsuz gelişme de; küreselleşen ortamda meşruiyeti aşındırıcı dolayısıyla demokrasinin kurumsallaşmasını engelleyen risklerdeki giderek artıştır. Bu ülkelerde dışa bağımlılığın süreklilik kazanması, artan yoksulluk, milli hükümetlerin kendi başına politika geliştirememesi, en önemlisi de bağımlı ekonomik yapıların ani krizlere yol açabilmesi devlete bağlılığı ve sistemin inandırıcılığını zedelemektedir.

Bu bağlamda söz edilmesi gereken başlıca risk sıcak para kısa vadeli yabancı sermaye olgusudur. Sıcak para kaynaklı krizler meşruiyet aşınmasına yol açmanın ötesinde iç egemenliğin tamamen kâğıt üstünde kalmasına sebep olacak sonuçlar da doğurabilmektedir. Bu krizler sonucunda, uluslararası finans kuruluşları, IMF, DTÖ gibi kurumlar ve gelişmiş ülkeler iç siyasal süreçlerde daha etkili olabilecekleri bir zemin kazanabilmektedir. Genellikle sıcak para krizlerini siyasi bir kriz izlemekte, krizden çıkış yolu olarak daha fazla dış kaynağa başvurulmakta, iç siyasal süreçte dış güçlerin ağırlığı anormal şekilde artabilmektedir.⁸ Bu arada, büyük güçlerin, politikalarının desteklenmesi için sıcak paraya dayalı ekonomik kriz tehditleriyle dayatmalar yaptıkları,⁹ hatta IMF'nin bu maksatla kullanıldığı iddialarının son zamanlarda sıklıkla gündeme geldiği belirtilmelidir (Wriston, 1994; Stiglitz, 2002).

Gelişmiş ülkelerin böyle bir güce sahip olduğu ve uluslararası ilişkilerde kullanabileceklerini kabul etmek gerekir. Faizlerdeki olası küçük bir indirimin dahi yurt dışına sermaye kaçışına sebep olduğu göz önüne alındığında, bir kredi anlaşmasının askıya alındığının duyulduğu anda bağımlı durumdaki ülkede piyasa faizlerinin değişmesi, ürkek sıcak paranın çıkış yapması büyük ihtimaldir. Zaten az gelişmiş bir ülke, özgün finans sektörünü sağlam bir şekilde yapılandırmadan dünya piyasalarıyla eklemlendiği takdirde dış ticaret açığı, cari işlemler açığı, bunların yarattığı

⁸ Sıcak para krizlerinin ardından tam bir karamsarlık ve panik psikolojisinin (tekila etkisi) topluma hakim olduğu görülmektedir. Yaşanan krizin ardından ülkenin genel durumu bir kargaşa ortamını andırmaktadır: Zira bir anda işsiz kalan milyonlarca insan, batan bankalarda yok olan tasarruflar, sokaklara taşan protesto gösterileri, dış otoritelerin isteğine uygun şekilde yasalar çıkaran parlamentolar, dışarıdan gelen büyük firmalara yok pahasına satılan işletmeler ve kemer sıkma politikaları siyasi bir krizi kaçınılmaz hale getiren gelişmelerdir. Bu gelişmelerin, vatandaşların siyasal sisteme olan güvenlerini iyice azaltırken dış otoriteleri ise umut kaynağı haline getirdiği söylenebilir (Kozanoğlu, 1995). Oysaki bir siyasal sistem sağladığı güven ölçüsünde sağlam bir meşruiyete sahip olabilir (Gökırmak, 2002: 236).

⁹ Sıcak para sayesinde büyük iş ve siyaset çevrelerinin kendilerine taviz vermeye yanaşmayan ülkelerde iktidarları yıpratmak ya da kendilerine uyumlu davranacak kadrolara yol açmak için yeni bir silah kazandıkları önemli bir iddiadır. Bu iddiayı destekler açıklamaların, zaman zaman güney ülke liderlerince kamuoyuyla paylaşıldığı görülmektedir. Örnek olarak, 10-14 Eylül 2003 tarihleri arasında, Meksika'nın Cancun kentinde düzenlenen ve üye 146 ülkenin ticaret bakanlarının katıldığı, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) en üst düzey karar organı olan "Bakanlar Konferansı"nın beşincisinde, tarım sübvansiyonları konusunda başını Brezilya, Hindistan ve Çin'in çektiği gelişmekte olan ülkeler koalisyonunun (G21) sergilediği tavizsiz ve kararlı tutumun ardından yaşananlar gösterilebilir. Gergin ve sonuçsuz geçen konferansın ardından, bağlantısızlar hareketi dönem başkanı olan Malezya başbakanı Mahatir Muhammed'in, gelişmekte olan ülke hükümetlerini, bu gelişme sebebiyle, Batılı ülkelere finansal alanda gözdağı veya ders verilebileceği yönünde tedbirli olmaya çağırması (ekonomik kriz uyarısı) dikkat çekicidir (Wallerstein, 2003a; Wallerstein, 2003b).

güvensizlik ortamı gibi sıcak para krizinin yapısal şartlarına az veya çok her zaman sahip bir ekonomi görünümündedir Yeldan, 2001. Güney ülkelerinin, uluslararası mali sermaye piyasalarının nasıl davranacağını bilemediklerinden yakınlıkla, kendilerini bu sahalarda tam bir serbestiye adeta mecbur bırakan DTÖ ve IMF'den tedbir ve düzenleme yapılmasını son zamanlarda ısrarla istemelerinin önemli bir sebebi olarak da bu riskin varlığı gösterilmektedir Stubbs, 1999: 242-243.

Bu krizler neticesinde ekonomi sahası dışında da bağımsız politika geliştirebilme gücünün büyük ölçüde ortadan kalktığı da belirtilmelidir. Kriz yaşayan ülkeler krizin derinleşmemesi ve yeni bir ekonomik krize uğramamak için dış kaynağa yönelmektedir. Açıkçası, inandırıcılığını kaybetmiş, ellerinde hiçbir imkân kalmamış siyasetçiler için uluslararası kurumlara, bankalara ve devletlere borç için başvurmaktan başka çare kalmamaktadır Gökırmak, 2002: 236.

Sonuç

Küreselleşme demokrasiye katkıda bulunan bir süreç olarak takdim edilmekle birlikte aslında demokrasi hususunda çelişkili sonuçlar doğurmaktadır. Küreselleşme açık toplum ve çoğulculuğu kucaklayan liberal karakteriyle siyasi otorite ve kurumları daha demokratik olmaya zorlamakla beraber ulusal ve uluslararası sistem açısından demokrasi açığı yaratan ve çoğu çevrelerce demokrasi krizi olarak ifade edilen gelişmelere de uygun bir zeminin hazırlayıcısıdır Yılmaz, 1996: 151; Somer, 2004: 229.

Artan demokrasi açıklarının bazıları sözelimi iç egemenlikteki daralmalar tüm ülkeler için söz konusu iken, önemli bir bölümü güney ülkelerine yöneliktir. Bağımsız politika geliştirme gücünde aşınma ve meşruiyet açıklarına yol açabilen risklerle pek karşılaşmayan kuzey ülkelerinde küreselleşmenin demokrasi açısından olumlu katkıları devreye girebilirken, güney ülkelerinde meşruiyet aşınmaları, güvensizlik ve belirsizlikler demokratik gelişmeyi zorlaştırabilmektedir. Bu noktada asıl vurgulanması gereken ise; güney ülkelerinde dış otoritelerin artan büyük etkinliğine bağlı olarak halk egemenliğinin tehdit altına girmesi sebebiyle makro anlamda büyük bir özgürlük sorununun kendine gösterebilmesidir.

Aslında tüm bu riskler daha çok güney ülkelerinin egemenlik açısından büyük bir aşınmayla karşı karşıya kalmasıyla alakalıdır. Buradan hareketle, küreselleşmeyle ilgili tüm tartışmalarda kendini gösteren "hangi ülkeler?" sorusunun küreselleşme demokrasi ilişkisi açısından da açıklayıcı olacağı söylenebilir.

Milli egemenliğin esas ve ilkeleri IMF, DB gibi kuruluşlardan yardım alan, ulus-ötesi şirketler karşısında güçsüz durumda olan, sınırlarında ve ülke içi süreçlerde kontrol yeteneği kalmamış, bağımsız politika geliştirebilme gücü asgariye gerilemiş olan edilgen durumdaki ülkeler için sadece kâğıt üstündedir Gosoviç, 2001: 155. Bu ülkeler, uluslararası kuruluşlarda etken olmadıkları için denetlenen ve iç egemenliği sürekli aşınan bir konumdadır ve ulus-devlet olarak güçleri devamlı azalmaktadır Davutoğlu, 2003. Buna karşılık uluslararası kuruluşlarda katılımcı/etkin konumda olan, siyasal sistemin benimsendiği, meşruiyet zemininin güçlü olduğu, ekonomik, askeri ve teknoloji anlamında güçlü olan ülkelerde hukukten görülen zayıflamaya rağmen fiilen sürmekte olan bir milli egemenlik vardır. Üstelik bu ülkeler küreselleşmeyle reel egemenliklerini arttırma yani uluslararası düzeyde kontrol ve yönlendirme gücünü geliştirme imkânını elde etmektedirler.

Bu tablo, yani hem milli egemenlikteki aşınmanın az oluşu hem de demokrasinin güçlenmesi kuzey ülkelerinin egemenliğin iki temel unsuruna güçlü bir şekilde sahip olmasıyla açıklanabilir: Güç ve meşruiyet. Bu meyanda şatafatlı törenlerin, tarihsel sembollerin, anayasa ve mevzuatta egemenlikle ilgili etkileyici ifadelerin gerçek anlamda egemenlik göstergeleri olmadığı belirtilmelidir. Milli egemenlik asıl olarak, meşruiyet zemininin sağlamlığına ve ülkenin sahip olduğu güce dayanır. Küreselleşmeyle hızlanan dönüşüm sürecinde egemenliğe ilişkin formel ve hukuki tanımlamalarda, hatta sembol ve seremonilerde değişiklik olabilmekte ancak meşruiyet ve güç egemenliğin ana unsurları olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme ne kadar derinleşirse derinleşsin meşruiyet ve gücün milli egemenliğin temel unsurları olarak kalmaya devam edeceği rahatlıkla söylenebilir Davutoğlu, 2003.

Sağlam bir egemenlik zemini ve demokratik kurumsallaşmanın öncelikli şartı meşruiyettir. İşte bu noktada güney ülkelerinin çarpık ekonomik küreselleşmenin etkisiyle içine düştükleri sarmalın sürekli meşruiyet zedelenmesi yarattığı, bireysel anlamda temel hak ve özgürlüklerde ilerlemeler kaydedilse dahi demokrasi anlamında açıkların oluştuğu belirtilmelidir. Sağlam meşruiyet vatandaşların siyasal sisteme güvendiği anlamına gelir ve ülkelere karşı güçlü bir aidiyet bağının sağlanmasına yardımcı olur. Talep ve hassasiyetlerin mümkün mertebe kolektif politikalara yansıdığı görülmesi, sorun çözen bir siyasi sistemin varlığı meşruiyeti sağlamlaştırarak siyasal otoriteye demokratik değer boyutu bulunan rızaya dayalı güç kazandırır. Bu şekildeki meşruiyet devletin iç egemenliğini kanun yapma, politika geliştirme ve olası dayatmalara direnme güçlendirmekte, dışarıdan gelecek baskı, talep ve yönlendirmelere

karşı bir hassasiyet de oluşturmaktadır Davutoğlu, 2003; Fukuyama, 2005: 19.

Refah düzeyi ve gelir dağılımındaki adaletsizlikle meşruiyet zedelenmesi dolayısıyla demokrasinin güçsüzleşmesi arasında doğru orantılı bir ilişkiden bahsedilebilir. Güney ülkelerinde meşruiyet ekonomik sıkıntılar ve artan yoksulluk ortamında zayıflamakta, demokratik değer boyutu gelişmemekte dolayısıyla dışarıdan müdahalelere cesaret veren bir ortam söz konusu olmaktadır. Bu ülkelerde ekonomik sıkıntının yanı sıra hükümet politikalarının dış aktörlerin etkisinde gelişeceği inancı yaygın olduğundan seçimler dışında siyasete katılımın genelde düşük olduğu söylenebilir. Bu sebeplerle güç alanları da sınırlı olan güney ülkelerinde küreselleşme şartlarında egemenlik aşınmasının devam edip demokratik açıkların süreceği söylenebilir Somer, 2004: 234.

Sağlam bir egemenlik zemininin ikinci önemli şartı ise güç temerküzüdür Davutoğlu, 2003. Devletin güçlü olmasında ise; sahip olunan jeopolitikten, tarih, nüfus, kültür hatta -meşruiyet göz önüne alınarak- iyi işleyen demokrasi ve bu kapsamda toplumun moraline kadar birçok unsurun etkisi olmaktadır Arı, 1997: 248-253. Esas güç parametreleri olarak ise ekonomik, askeri ve teknolojik kapasite gösterilebilir Newman, 2001: 79; Davutoğlu, 2001: 17-24.

Bir ülkenin güçlenmesi ekonomik, teknolojik ve askeri sahada elde edeceği ilerlemelere bağlıdır Wallerstein, 1999: 23; Koçdemir, 2002: 71. Bir devletin uluslararası alanda ağırlığını hissettirebilmesi, uluslararası kurumlarda söz sahibi olması, dış politikada amaçladığı sonuçlara ulaşabilmesi güçlü olduğunun göstergeleridir Wallerstein, 1999: 23; Arrighi, 1999: 66-68. Dolayısıyla küreselleşme sürecinde dünyada uluslararası ortamın ve uygulanan neo-liberal reformların bir demokrasi kültürü ve pekişmesi yaratması o ülkenin bir güç temerküzü sağlamasıyla her zamankinden daha da ilişkili görülmektedir.

Kaynaklar

Arı, Tayyar 1997, *Uluslararası İlişkiler*, 2. Baskı, Alfa, İstanbul.

Arrighi, Giovanni 1999, "Globalization, State Sovereignty, and the Endless Accumulation of Capital", *States And Sovereignty In The Global Economy*, Edited by SMITH David A., Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, First Published, p. 53-73, Routledge.

Aydın, Mehmet S 2002, "Küreselleşmeye Genel Bir Bakış", *Küreselleşme*, Editör: UŞAK Cemal, *Ufuk Kitapları*, s. 9-25, İstanbul.

BAŞYURT, Erhan 2005, "Turuncu Devrimin Gizli Mimarları", *Aksiyon*, Sayı 526, 3 Ocak.

Bayhan, Vehbi 2002, "Risk Toplumu", *Doğu Batı*, Yıl: 5, Sayı 14, Mayıs-Temmuz, s. 188-203.

Bozkurt, Veysel 2003, " Küreselleşme: Kavram, Değişim ve Yaklaşımlar ", <http://www.stradigma.com/turkce/subat2003/makale10.html>

Coşkun, Vahap 2004, "Küreselleşme ve Ulus-Devletin Geleceği", *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 1, s. 239-257.

Çağlar, Bakır 1999, "Politika ve Hukukta Neo-Liberalizm -Bir Deneme-", *Yeni Türkiye*, Yıl 5, Sayı 25, Ocak-Şubat s. 23-32.

Çaha, Ömer 1999, "Liberalizmin Temel İlkeleri", *Yeni Türkiye*, Yıl 5, Sayı 25, Kış, s. 38-56.

Davutoğlu, Ahmet 2001, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, 6.Basım, İstanbul.

Davutoğlu, Ahmet 2003, "Küreselleşme ve AB Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği", <http://www.anayasa.gov.tr/anyarg20/davutoglu.pdf>

Falk, Richard 2002, *Yırtıcı Küreselleşme*, Çev: Ali Çaksu, 2. Basım, Küre Yayınları, İstanbul.

Fox, Jeremy 2002, *Chomsky ve Küreselleşme*, Çev: Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul.

Fukuyama, Francis 2005, *Devlet İnşası*, Çev: Devrim Çetinkasap, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Giddens, Anthony 2000, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Çev: Osman Akinhay, Alfa Yayınları, İstanbul.

Giray, Bahadır 2002, "Bilgi Çağında Küresel Eylem Alanlarının Ahlaklaştırılması", *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 8, Mayıs-Haziran, s. 46-55.

Gosoviç, Bronislav 2001, "Entelektüel Hegomonya ve Milletlerarası Kalkınma", *Türkiye ve Siyaset*, Çev: Sadir Karabekir, Sayı 5, Kasım-Aralık, s.153-164.

Gökırmak, M.A. Mert 2002, "Küresel Kriz ve Politikada Güven", *Doğu Batı*, Sayı 21, Kasım-Aralık, s. 234-253.

Habermas, Jurgen 2002, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti*, Çev: Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul.

Held, David., A. G. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton 1999, *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Polity and Stanford University Pres.

Hirst, Paul ve Grahame Thompson 2003, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Dost Yayınevi, 3. Baskı, Ankara.

Huntington, Samuel P. 2002, *Üçüncü Dalga*, Çev: Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.

İnan, Yüksel 1989, "Milli Egemenlik ve Uluslar arası Hukuk ve Yükümlülüklerden Doğan Sınırlamalar" 5.Milli Egemenlik Sempozyumu: "Milli Egemenlik İlkesi ve Devletlerüstü Kuruluşlar, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Yayın No: 43, Nisan, s. 18-23.

Kavi, Hüsamettin 2003, "Küreselleşme ve Türkiye"

Kapani, Münci 1992, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, 6.Basım, Ankara.

Koçdemir, Kadir 2002, "21. Yüzyılda Türkiye'nin Dış Politikası Üzerine Düşünceler", 2023, Sayı 17, Eylül, s. 70-77.

Kozanoğlu, Hayri 1995, "Meksika'da Kriz", *Birikim*, Sayı 75, Temmuz, s. 55-64.

Kömürcü, Güler 2003, "Cin Nereden Çıktı?", *Akşam*, 27 Aralık.

Krasner, Stephen D. 2001, "Ulusal Egemenlik", Çev: Musa Ceylan, <http://derinanadolu.tripod.com/01-02-22-ulusal-egemenlik.htm>

Manent, Pierre 2001, "Milletsiz Bir Demokrasi Düşünülebilir mi?", Çev: Sadir Karabekir, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 5, Kasım-Aralık, s. 59-68.

Newman, Christopher 2001, "Realizm: Küreselleşme ve Bağımsız Devlet", Çev: Muammer Türker, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 64, Kış, s. 79-88.

Norberg, Johan 2003, *Küresel Kapitalizmi Savunmak*, Editörler: ACAR Mustafa ve Metin Toprak, Liberte Yayınları.

Özbudun, Ergun 1993, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Özkan, Abdullah 2004, *Küreselleşme ve Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, Tasam Yayınları, İstanbul.

Sağır, Celal 2004, "Gürcistan'da Post Modern Geçiş", <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=3231>

Somer, Murat 2004, "Demokratlığın Politik Ekonomisi: İnanılır Demokrasi, Düzenleyici Devlet ve AB'li Küreselleşme", *Doğu Batı*, Yıl 7, Sayı 28, Ağustos, Eylül, Ekim, s. 227-251.

Stiglitz, E. Joseph 2002, *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, Çev: Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, Plan B yayınları, İstanbul.

Stubbs, Richard 1999, "States, Sovereignty and The Response of Southeast Asia' s "miracle" Economies to Globalization, *States And Sovereignty In The Global Economy*, Edited by SMİTH David A., Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, First Published, p. 229-245, Routledge.

The Economist 2001, "Küreselleşme Dosyası", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 66, s. 115-151.

TİMUR, Taner 1996, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İmge Kitabevi, Ankara.

WALLERSTEIN, Immanuel 1999, "States? Sovereignty? The Dilemmas of Capitalists in an Age of Transition", *States And Sovereignty In The Global Economy*, Edited by SMITH David A., Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, First Published, p. 20-34, Routledge.

WALLERSTEIN, Immanuel 2003a, "Bolivya, Bush ve Latin Amerika" <http://fbc.binghamton.edu/124-tr.htm>

WALLERSTEIN, Immanuel 2003b, "Serbest Ticaretin Belirsizlikleri", <http://fbc.binghamton.edu/127-tr.htm>

WRİSTON, Walter B. 1994, *Ulusal Egemenliğin Sonu*, Çev: Mehmet Harmancı, Cep Kitapları, Düşün Yayınları, İstanbul.

YAĞMUR, Emre 2003, "Seçim Sonuçlarının Analizi için Bir Çerçeve", *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 11-12, Kış, s. 51-55.

YAYLA, Atilla 1999, "Liberalizm, Özgürlükler ve Demokrasi", *Yeni Türkiye*, Yıl 5, Sayı 25, Ocak-Şubat, s. 123-129.

YELDAN, Erinç 2001, "Tes-İş Sendikası ile Söyleşi" <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Tez-is-soylesi.htm>

YILMAZ, Aytakin 1996, *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, Vadi Yayınları, Ankara.

YILMAZ, Aytakin 2004, *İkinci Küreselleşme Dalgası*, Vadi Yayınları, Ankara.